

Surrealisten in oorlogstijd

De Schone Zakdoek

Het zal niet vaak gebeuren dat een museum de complete oplage van alle nummers van een tijdschrift in een paar vitrines kan exposeren. Een reden te meer om deze maand een bezoek te brengen aan het Letterkundig Museum te Den Haag, want daar worden een maand lang alle nummers vertoond van *De Schone Zakdoek*, een tijdschrift in één exemplaar. Van zulke tijdschriften ken ik er maar een paar, een drietal van Picasso en het merkwaardige tijdschrift *Pin* van Raoul Hausman en Kurt Schwitters.

Theo van Baaren en Gertrude Pape organiseerden vanaf 1941 voor hun vrienden de zogenoemde culturele maandavonden. Zij hadden een uitzonderlijk artistieke vriendenkring, onder wie Ad den Besten, Kees Buddingh', Max de Jong, Piet van Klaveren, Louis Lehmann, Emile van Moerkerken, Ko (later Hans) Rooduyn en Van Baarens blinde mede-theologiestudent Jan Wit. Het resultaat van deze avonden is het surrealistische tijdschrift *De Schone Zakdoek*. De meeste bezoekers brachten kopij van zichzelf of van vrienden mee. Ook op de avondjes zelf werd kopij gemaakt. Om het onderbewustzijn wat te activeren werd er eerst 'gekrust'. Door middel van een houten kruis werden séances uitgevoerd om geesten op te roepen. Het surrealisme moet het nu eenmaal hebben van het onderbewuste.

Hoewel Buddingh' jaren daarvoor over *De Schone Zakdoek* in zijn dagboek had geschreven: 'Legenden moet je niet tot werkelijkheid proberen te maken. Er zijn er al zo weinig. (Goede dan.)' presenteerden Theo van Baaren, C. Buddingh' en Gertrude Pape in 1981 een bloemlezing uit het tijdschrift. Van Baaren schreef in de inleiding: 'De naam van ons tijdschrift heeft twee wortels. Wasmiddelen waren toen juist op de bon gekomen, zodat een schone zakdoek geen vanzelfsprekendheid meer was, maar een luxe werd. De tweede wortel is een gedicht van Morgenstern over Palmström die op een wandeling de behoefte voelt zijn neus te snuiten, maar — uit eerbied voor de hagelwitte reinheid van zijn zakdoek — daarvan afziet en ongesnoten verder gaat.'

Morgenstern schrijft weliswaar over een rode zakdoek maar *De Schone Zakdoek* heeft het toch

Theo van Baaren en Gertrude Pape

36 nummers volgehouden. 'Pas toen de steeds verergerende toestand in 1944 alle contact in toenemende mate belemmerde, zoal niet onmogelijk maakte, vond ook het bestaan van *De Schone Zakdoek* zijn einde', aldus Van Baaren.

Gedurende zijn korte bestaan heeft dit clandestiene blad aan een verbazingwekkend aantal later bekend geworden medewerkers, onderdak geboden. Bijvoorbeeld Anthony Bosman, Chr. J. van Geel, Gerard Goudriaan, Willem Hussem, Hendrik Marsman (dankzij een handschrift gevonden in een tweedehands aangeschaft boek), Jaap Romijn, Dolf Verspoor en Leo Vroman.

Door Hans Renders

Zowel redacteuren als medewerkers hielden er een arsenaal van pseudoniemen op na.

Het resultaat is zo'n 1100 pagina's met gedichten, tekeningen, verhalen, collages, foto's, decalcomanies (monoprints van met inkt beschilderd papier) en cadavres exquis, tekst die tijdens een surrealistisch spel door meerdere mensen geschreven wordt. Aangezien de een niet wist wat de ander schreef, leverde dat resultaten op als: 'De met een hark in factoren ontbonden / Procuratiehouder met elf vergiftigde pijlen achter zijn oren / Nam een aanloop en sprong in de armen van / De huilende hyena's.'

Het eerste nummer van 1 april 1941 opent met een veelbetekende 'beginselverduistering': een gitzwarte bladzijde. Het toen negen- of tienjarige meisje Gerdi Wagenaar maakte meer dan tachtig modetekeningen.

Een apart genre is dat van de 'mededelingen': korte teksten zonder pointe die zo melig zijn dat ze een hilarisch effect geven. Ik citeer er een uit het eerste nummer: 'Hebt gij ruzie met uw vrouw gehad? Geef haar tot verzoening dan een bad van de Firma Spuit.'

Deze 'mededelingen' moeten niet verward worden met de afonismes die Van Baaren tot op de dag van vandaag maakt. Zoals: 'Een grote fout van vele mensen is dat hun geweten te goed is.'

In *De Schone Zakdoek* was veel aandacht voor buitenlandse literatuur. Bijvoorbeeld C. Buddingh's de vertaling van Wang-Tsji's:

Die vervloekte fles
Als ik niet slaap bedwelm ik m'
aan de wijn.

Niets komt er meer van lezen of van schrijven.

Maar ach, als al mijn vrienden dronken zijn

Kan ik dan in mijn eentje nuchter blijven?

Het surrealisme van de redacteuren was overgens een buitengewoon serieuze zaak. En dat is het nu nog steeds. Toen ik vorig jaar, na een avond over het surrealisme, in hetzelfde hotel logeerde als Theo van Baaren en Gertrude Pape zag ik ze de volgende ochtend de ontbijtzaal binnenkomen. Nog niet helemaal uitgerust van de eneroverende surrealistenvond, zetten zij zich aan het eerste het beste tafeltje. De hotelhoudster zei niet al te vriendelijk dat er een tafeltje speciaal voor hen gedekt stond. Gertrude had kennelijk het gevoel dat ze iets over hun verstrooide gedrag moest zeggen. Ze stond op, liep naar de hotelière, boog zich naar haar toe en zei ernstig: 'Pardon mevrouw, maar wij zijn surrealistenvond.'